

Ona tili

III qism

4

novda
edutainment

D. D. Baynazarova

Ona tili

4-sinf

III qism

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik

Ta'limni rivojlantirish markazi huzuridagi ilmiy-metodik
kengash tomonidan tavsiya etilgan.

Toshkent – 2023

UO'K: 811.512.133(075.3)

BBK 81.2O'zb-922

T 60

Baynazarova D. D.

Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. III qism. /

Baynazarova D. D. – Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. – 96 b.

Taqrizchilar:

Sh. Y. Muslimova – Toshkent shahar 328-umumiy o'rta ta'lim maktabining oliy toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi;

M. M. Umarova – Toshkent shahar 222-umumiy o'rta ta'lim maktabining birinchi toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

ISBN 978-9943-9709-5-3

© D. D. Baynazarova

© "Novda Edutainment", 2023

Shartli belgilar:

**Og'zaki
bajaring**

**Savollarga
javob bering**

**Topshiriqni
bajaring**

**Yodda
tuting**

**O'ylab
ko'ring**

**Uyga
vazifa**

**Yozma
bajaring**

**Guruh bo'lib
ishlang**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
FARG'ONA VILOYATI
RISHTON TUMANI
MAKTABGACHA VA MAKTAB
TA'LIMI BO'LIMI
33-UMUMIY
O'RTA TA'LIM
MAKTABI

5.01

Hurmatli o'quvchi!

Ona tiliga mehr Vatanga muhabbat kabi pok tuyg'udir.

Bu kitob ko'zlari chaqnoq, ilmga tashna Sizdek bolajonlarning nutq va lug'at boyligini o'stirishga, imloviy savodxonligi, to'g'ri yozish, o'qish hamda husnixat ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Darslikda grammatika qoidalarini oson o'zlashtirishingiz, grammatik tahlilni sodda, aniq yo'llar bilan amalga oshirishingiz va ijodiy fikrlashni o'rganishingiz uchun turli jadval, rebus, boshqotirma, diktant va test topshiriqlari berilgan.

Omad yor bo'lsin!

2-chorakda o'atilganlarni takrorlash

1-mashq. Uch guruhga bo'linib, berilgan jadvalni otlar bilan to'ldiring.

I guruh Shaxs otlari	II guruh Narsa-buyum otlari	III guruh O'rin-joy otlari

2-mashq. Qoidada xato berilgan so'zlarni to'g'rilab, yoddan ko'chiring.

Xatolarni toping!

Tilda 2 ta shaxs bor:	
I shaxs	o'zga
II shaxs	so'zlovchi
III shaxs	tinglovchi
-m, -im, -miz, -imiz – II shaxs; -ng, -ing, -ngiz, -ingiz – III shaxs; -i, -si, -i – I shaxs egalik qo'shimchalaridir.	

Egalik qo'shimchalariga 3 tadan misol yozib, ularni tuslang.

Namuna: kitobim, kitobing, kitobi.

3-mashq. Berilgan savollarga javob bering va to'g'ri javoblarni ko'chirib yozing.

1. Otlarning ma'nosiga ko'ra turlarini ayting.
2. Qanday otlarni bosh harf bilan yozasiz?
3. Otlar qaysi qo'shimchalar bilan birga qo'llanadi?
4. Otlar gapda boshqa so'zlar bilan nimalar yordamida bog'lanadi?
5. Otlar gapda qaysi bo'lak vazifasida keladi?
6. Otlar qaysi qo'shimchalar yordamida yasaladi?

4-mashq. Testlarni yeching, to'g'ri javoblarni daftaringizga ko'chiring.

Kelishiklardan qaysi birining so'roqlari noto'g'ri berilgan?

- A) bosh kelishik – kim? nima? qayer?
- B) qaratqich kelishigi – kimning? nimaning? qayerning?
- D) tushum kelishigi – kimga? nimaga? qayerga?
- E) chiqish kelishigi – kimdan? nimadan? qayerdan?

Chiqish kelishigida qo'llangan otlarni toping.

- A) internetda ko'rmoq, chiroyli gullar
- B) o'qituvchidan o'rganmoq, darvozadan chiqmoq

D) kitobni o'qimoq, maslahatli gap

E) Bilolga xat, Latofatning singlisi

Jo'nalish kelishigidagi otlar qanday so'roqlarga javob bo'ladi?

A) kimning? nimaning?

B) kimga? nimaga?

D) kimni? nimani?

E) kimdan? nimadan?

Qaysi gapda kelishik qo'shimchasi otni otga bog'lagan?

A) Vatanni sevish lozim.

B) Javohir darsga kech qoldi.

D) Vatandan ayrilish eng katta baxtsizlikdir.

E) Kishining hurmati o'z qo'lida.

Nuqtalar o'rniga qaysi kelishik qo'shimchasi qo'yilishi lozim?

O'zga yurt... shoh bo'lguncha, o'z yurtning... gado bo'.

A) jo'nalish kelishigi

B) o'rin-payt kelishigi

D) tushum kelishigi

E) qaratqich kelishigi

Sifat so'z turkumi

5-mashq. Matnni o'qing.

Viktoriya sharsharasi

Dunyoda ajoyib voqea-hodisalar bor. Viktoriya sharsharasi eng katta sharsharalardan biridir. Bu sharshara Zanbern kanali bo'ylab oquvchi zilol suvdan hosil bo'ladi. Uning tabiiy go'zalligi va o'ynoqiligini tasvirlashga so'z ojiz. Atrof shunday ko'rkamki, qishin-yozin ko'm-ko'k o'tlar va butalar sharshara husniga husn qo'shib turadi. Suv balandlikdan shiddat bilan pastga oqadi. Oppoq ko'piklar sekin-asta so'nib, maydalanib oqayotgan suv yuzida ko'zdan g'oyib bo'ladi. Bu suv uzoq-uzoqlarga hayot olib boradi.

(Bolalar ensiklopediyasidan)

Qanday ma'lumotlarga ega bo'ldingiz? Yana qanday sharsharalarni bilasiz?

Matn mazmunini aniq va to'liq ifodalashga xizmat qilgan so'zlarga so'roq bering. Matnni husnixat bilan ko'chiring va sifatlarning tagiga chizing.

Yodda tuting.

Shaxs-narsa belgisini bildirgan so'z **sifat** deyiladi. Sifatlar **qanday?** yoki **qanaqa?** so'rog'iga javob bo'ladi.

6-mashq. Matnni o'qing. So'roqlar yordamida sifatlarni aniqlab, ularni o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring.

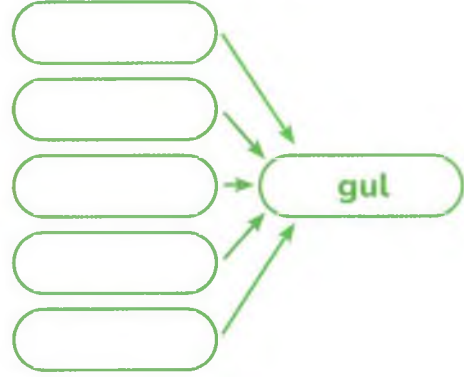
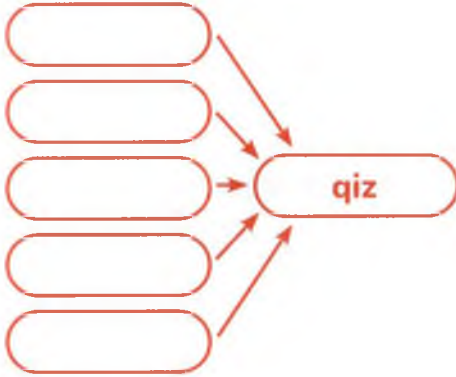
Qor yog'yapti. Daraxtlar oq libosga burkangan. Bolalarning beg'ubor qalbi daryoday to'lib-toshyapti. Ular oppoq qor uchqunlari tomon talpinishyapti.

Qorning bir parchasi qizchanning oppoq hovuchiga qo'ndi. Qor qizchanning qo'lida tip-tiniq shudring tomchisiga aylandi. Bir zumda hamma yoq oq choyshabga o'randi.

7-mashq. Berilgan otlarga mos sifatlar topib, soʻz birikmalari tuzing va yozing.

8-mashq. Berilgan sifatlardan soʻz birikmalari hosil qiling va yozing. Sifatlarning tagiga chizing.

koʻp
ozroq
kam
bir talay
kalta

koʻm-koʻk
oppoq
qop-qora
pushti

mazali
chuchuk
nordon
achchiq
sersuv

Sifatlarning otga bog'lanishi

9-mashq. Maqollarni o'qing. Mazmunini tushuntiring. Ko'chiring va sifatlarni aniqlab, tagiga chizing.

1. Yaxshi so'z – jon ozig'i,
Yomon so'z – bosh qozig'i.

2. Achchiq savol berib,
Shirin javob kutma.

3. Yaxshi qiz – ona baxti,
Yaxshi o'g'il – ota taxti.

4. Rejali ish – tejamli ish.

5. G'ayratsiz bilak – o'rinsiz tilak.

6. Odobli bola elga manzur.

10-mashq. Rasmlarda berilgan transport vositalarining nomini toping. Ularga ta'rif bering.

Berilgan ta'riflarni o'zi bog'langan ot bilan so'z birikmasi tarzida yozing. Ular ishirokida gaplar tuzing.

11-mashq. Topishmoqlarning javobini toping. Ularning javobini topishda sizga qaysi so'zlar yordam berdi?

**Dum-dumaloq bo'yi bor,
Palovda obro'yi bor.**

**Kichkina qozonning oshi
totli.**

**Katta ko'lning o'rtasida
O't yonar.**

**Qip-qizil u, anormas,
Cho'g'ga o'xshar, yonolmas.
Mo'ralaydi egatdan,
Joy oladi savatdan.**

**Ko'rinishi kalta arqon,
Qo'l-oyoqsiz chopar
chaqqon.**

Topishmoqlarni ko'chiring. Sifatlarning tagiga to'liqlik chiziq chizing.

12-mashq. Matnni o'qing. So'roqlar yordamida sifatlarni aniqlang. Matnni husnixat bilan ko'chiring. Sifatlarning tagiga chizing.

Yulduzlar turli o'lchamda bo'ladi va turli xil porlashadi. Ba'zilar yorqinroq, boshqalari kuchsizroq. Hajmiga qarab bahaybat va mitti yulduzlarga bo'linadi. Bahaybat yulduzlar – bu ulkan hajmdagi yulduzlardir. Ular bizning Quyoshimizdan ancha katta mitti yulduzlardir. Quyosh ham kichik yulduz hisoblanadi.

(Koinot haqida ensiklopediyadan)

Koinot olamiga qiziqasizmi? Yulduzlar haqida yana nimalarni bilasiz?

13-mashq. Mantiqiy savollar.

Yapon aviakompaniyalarining birida samolyotning old qismiga katta ko'z rasmini chizishar ekan. Buning sababi nimada deb o'ylaysiz?

**Qushlarni
topirish
uchun**

Fil sichqondan juda katta, lekin u sichqondan qo'rqadi. Nima uchun?

**Qulog'iga kirdi
uchun ism**

Agar yulduzlarga durbin yoki teleskopdan qaralsa, ular sariq, qizil, zarg'aldoq, zangori rangli bo'lishini kuzatish mumkin. Nima uchun shunday deb o'ylaysiz?

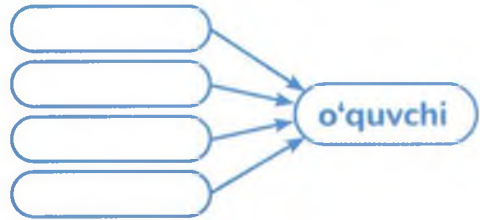
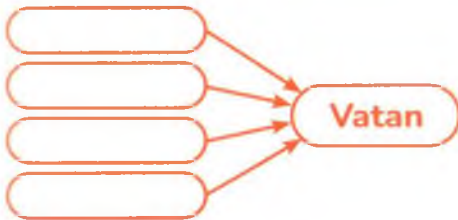
**Yulduzlarning rangi
harorati bilan bog'liq**

Qanday? so'rog'iga javob bo'ladigan so'zlarni toping va ko'chiring.

14-mashq. Chizmada berilgan so'zlarga mos sifatlarni qo'ying va so'z birikmasi shaklida yozing. Tanlagan so'zlaringiz qaysi so'roqlarga javob bo'ladi?

Namuna: Sevimli Vatan, go'zal Vatan

Yozgan so'z birikmalaringizdan 2-3 ta gap tuzing.

15-mashq. Jadvalda berilgan qoida va topshiriqlarni to'g'ri-noto'g'riga ajratib, noto'g'risini to'g'riga aylantirib yozing.

	To'g'ri	Noto'g'ri
Sifat deb qancha? so'rog'iga javob bo'lgan so'zlarga aytiladi.		
Baland binolar ko'rkam va mag'rur. Ushbu gapda sifatlar ishtirok etgan.		
Sifatlar asosan otga bog'lanib keladi.		
Xushbo'y nastarin qiyg'os ochildi. Bu gapda uchta sifat ishtirok etgan.		
Sifatlar gapda ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi.		

16-mashq. Rasmdagi mevalarning belgilarini yozing. Ular ishtirokida ikkitadan gap tuzib, sifatlarning tagiga chizing. Ikkala meva ham ishtirok etgan bitta gap tuzing.

Ijodkorlik soati. Loyiha ishi

17-mashq. Berilgan belgilar yordamida rasmni davom ettirib chizing. Chizgan rasmingizni soʻzlar bilan ifodalang. Ular ishtirokida gaplar tuzing. Tuzgan gapingizni soʻz turkumlari boʻyicha tahlil qiling.

Namuna: bu belgini davom ettirgan holda daraxt rasmini chizish mumkin.

18-mashq. “Bahor” soʻzi ishtirokida soʻz birikmalari va gaplar tuzib yozing. Har bir qatorga bittadan soʻz qoʻshilib borsin.

Bahor

...

...

...

...

...

...

...

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
TASHKENT VILOYATI
RISHTON TUMANI
JAHANGIRGACHA VA MAKTAB
TALIMI BO'LIMI
33-UMUMIY
O'RTA TA'LIM
MAKTABI

19-mashq. Harf va kataklar rangi asosida so'zlar hosil qiling. Shu so'zlardan ikkita gap tuzing.

Ranglar bilan o'qiymiz

N R U D T S I M A K H B O X Q L V

20-mashq. Rasmda berilgan dengiz hayvonlar qanday sifatlarga ega ekanini topib, gaplar tuzib yozing. Sifatlarning tagiga chizing.

Namuna: Toshbaqaning toshi qattiq va og'ir.
Toshbaqa uzoq umr ko'radi.

Sifatlarning ma'no munosabati

21-mashq. Berilgan so'z birikmalaridan ikkitasini bitta gapda qatnashtirib turli gaplar tuzing.

Mug'ombir tulki, ko'm-ko'k o'tloq, rost so'z, katta maydon, chiroyli kelin, bilimli muallim, mehribon ona, zilol suv.

22-mashq. She'rni o'qing. Berilgan misralardan sifatlarni aniqlang.

Duo

Xudoyberdi Komilov

Dunyoda nima aziz,
Yana laziz nima bor?
Tinchlik deymiz shubhasiz,
Tinchlik bo'lsin barqaror.

Xalqimiz omon bo'lsin,
Ajoyib zamon bo'lsin,
Hayot farovon bo'lsin,
To'qlik bo'lsin barqaror.

Tinch bo'lsin mamlakatlar,
Obod bo'lsin elatlar,
Ahil bo'lsin millatlar,
Do'stlik bo'lsin barqaror.

O'zbekiston zo'r bo'lsin,
Olamga mashhur bo'lsin,
Elimiz mag'rur bo'lsin,
Hurlik bo'lsin barqaror.

Nima deb o'ylaysiz, siz uchun dunyoda nima aziz?
Siz uchun aziz bo'lgan narsalarni yozing.
She'rni ko'chiring. Sifatlarni aniqlab, tagiga chizing.

She'ni tahlil qiling.

1. She'r muallifi kim?
2. She'rda nechta misra bor?
3. She'rda qanday tinish belgilari bor?
4. She'rdagi qofiyadosh so'zlarni toping.
5. She'rdagi ma'nodosh so'zlarni aniqlang.

23-mashq. O'qing. Sifatlarning ma'nodoshlarini topib, namunadagidek yozing.

Og'ir, jasur, katta, ziyrak, ulkan, mard, go'zal, botir, shirin, aqlli, xushta'm, baquvvat, bilimdon, sezgir, mazali, chiroyli.

Namuna: katta – ulkan

Berilgan sifatlarni qatnashtirib, gaplar tuzing.

24-mashq. Rasmdagi narsa-buyumlarning belgisini ta'riflab, gap yozing. Samovar haqida nimalarni bilasiz? Samovar va qulupnay so'zlari qatnashgan bitta gap tuzing va sifatlarning tagiga chizing.

O'z va ko'chma ma'nodagi sifatlar

25-mashq. So'z birikmalaridagi sifatning ma'nosini taqqoslang. Ko'chiring. O'z ma'nosida qo'llangan sifatning tagiga chizing. Ko'chma ma'noda qo'llangan sifatlar ishtirokida ikkita gap tuzing.

Yengil tosh – yengil xo'rsinmoq, yaqin yo'l – yaqin dugona, o'tkir pichoq – o'tkir til, shirin olma – shirin so'z, chiroyli gul – chiroyli nutq, achchiq qalampir – achchiq gap.

26-mashq. “Beshinchisi ortiqcha” mashqi. Berilgan ot so'z turkumlari qatoridagi bitta ortiqchasini toping.

Dengiz, suv, osmon, ko'm ko'k, barg.
Kapalak, yomg'ir, choynak, piyola, kap-katta.
Tebrandi, daraxt, barg, shamol, dovul.
Olmaxon, yam-yashil, o'qituvchi, duradgor, o'quvchi.
Nima sababdan bu so'zlar qatorda ortiqchaligini izohlang.

27-mashq. So'zlar tarkibidagi harflar o'rnini almashtirib, yangi so'zlar hosil qiling.

Pilla – ... , ...

Palla – ... , ...

Choy – ... , ...

Hosil qilgan so'zlaringizni sifatlar bilan bog'lab, so'z birikmalari tuzing.

28-mashq. Saylanma diktant.

1. Baland binolarga hashamatli ustunlar qo'yildi.
2. Moviy osmonda oppoq bulutlar sayr qilmoqda.
3. Musaffo osmonda qushlar galasi qanot qoqmoqda.
4. Oq, sariq, qizil kamalaklar quyoshda tovlanmoqda.
5. Cheksiz ummon bag'rida ko'p qushlar ov uchun suvga sho'ng'idi.

Sifatlarni topib, tagiga chizing.

29-mashq. Berilgan so'z birikmalari qanday ma'noda qo'llangan? Ular ishtirokida gaplar tuzing.

Ko'zi qora bola, so'zi shirin qiz, ninachiday dangasa.

30-mashq. Taqqoslang. Qaysi so'zlarni o'z ma'nosida, qaysilarini ko'chma ma'noda qo'llaysiz?

shirinsuxan boshlovchi

qopag'on it

ozoda qiz

echkidek epchil

qo'ydek yuvosh

bulbuldek xushovoz

quyondek qo'rqqoq

ichi qora inson

toza yurak

31-mashq. “O‘qish savodxonligi” darsligidagi “Merosga kim munosib?” rivoyatidan olingan gaplarni to‘g‘ri va noto‘g‘riga ajrating. Noto‘g‘ri gapni to‘g‘riga aylantirib yozing.

Fikrlar	To‘g‘ri	Noto‘g‘ri
Qadim zamonlarda bir podshoh bo‘lgan ekan.	+	
Badavlat ota to‘rt o‘g‘lini yoniga chaqiribdi.		+
U o‘g‘rilik, poraxo‘rlilik, odam o‘ldirish, kishi haqqiga xiyonat, tuhmat gunoh ekanini tushuntiribdi.		+
Akasi hech kim yo‘qligini sezgach, darhol ko‘zdan g‘oyib bo‘libdi.		+
Eng kichik uka meros unga bo‘lishini talab qilibdi.		+
Kimdandir qo‘rqib, jinoyat qilmaslik bu poklikdan emas.	+	

Rivoyatdagi insonlarga xos ijobiy va salbiy xislatlarni ikkiga ajratib yozing.

Ijobiy xislatlar

Salbiy xislatlar

Sifatlarning ma'no turlari

32-mashq. Testlarni yeching. To'g'ri javoblarni ko'chirib yozing.

Qaysi gapda sifat o'z ma'nosida qo'llangan?

- A) yoqimli kuy
- B) mustahkam do'stlik
- D) shirin so'z
- E) qattiq arazlamoq

Ko'chma ma'noda qo'llangan sifat ishtirok etgan gapni toping.

- A) Saida akasining kelganidan xursand.
- B) Odamlar bilan iliq munosabatda bo'ling.
- D) Kuchli va baquvvat inson yengilmaydi.
- E) Barcha sifatlar o'z ma'nosida qo'llangan.

Rang-tus bildiruvchi sifatlarni belgilang.

- A) qizil, sariq
- B) mazali, katta
- D) qora, gulli
- E) muloyim, chaqqon

Maza-ta'm sifatlari ishtirok etgan so'z birikmasini toping.

- A) baland bino
- B) bemaza ovqat
- D) mevali daraxt
- E) shirinso'z odam

Yodda tuting.

Sifatlar ma'nosiga ko'ra bir necha turga bo'linadi: **rang-tus** – oq, sariq, nimrang kabi; **maza-ta'm** – shirin, nordon, bemaza kabi; **xil-xususiyat** – mehribon, ishchan, dangasa kabi; **shakl-hajm** – yassi, keng, tor kabilar.

33-mashq. Berilgan rasmlarda qanday sifatlarni ko'ryapsiz? Tahlil qiling va so'z birikmasi hosil qilib yozing.

Namuna: xushchaqchaq va yosh bolalar, ...

Tuzgan so'z birikmalaringizda qanday sifatlar ishtirok etganini izohlang.

34-mashq. Matnni o'qing. Matn mazmuniga mos sarlavha toping va ko'chiring.

Maktab – bu ulkan bilimlar olami. Birinchi sinfga kelgan bolaga mitti qo'llari bilan har bir kichik harfni, har bir kichik raqamni chizish qanchalik qiyin bo'lgan. Tengdoshlari bilan til topishish esa oson bo'lgan. Maktab har bir o'quvchi uchun katta oiladir. Har bir oilada bo'lganidek, maktabda ham otana – o'qituvchilar bor. Bolalar to'g'ri va chiroyli yozishni, ifodali o'qishni va chuqur bilim egallashni o'rganadi. Maktabda

biz haqiqiy do'stlar orttiramiz, bilimga ega bo'lamiz va hayotni o'rganamiz. Maktab inson hayotining eng ajoyib davrlaridan biridir.

Sifatlarning tagiga chizing. Ularning ma'nosiga ko'ra turlarini ayting. Maktabda yoki sinfingizda bo'lgan eng qiziq voqeani aytib bering.

35-mashq. So'zlarni o'qib, ma'nosiga ko'ra tegishli guruhga ajratib yozib chiqing.

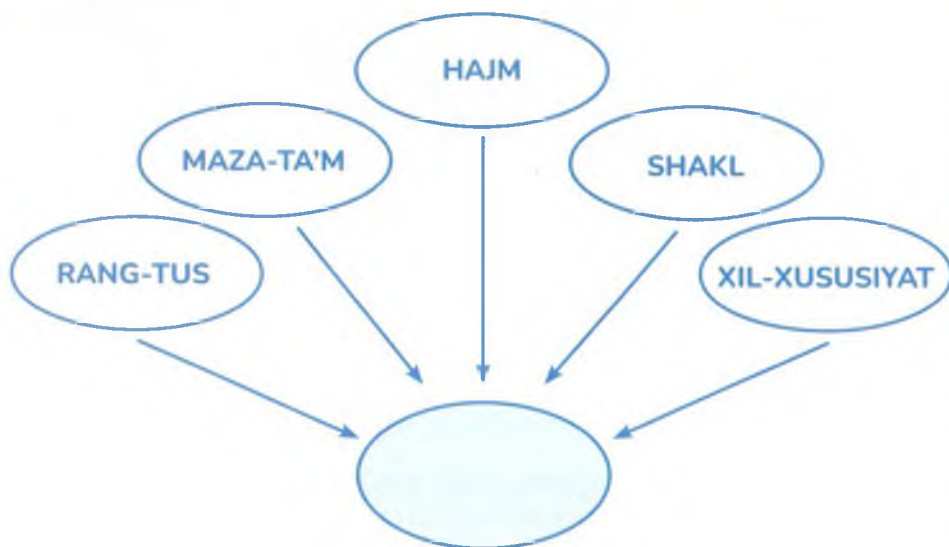
Oppoq, qop-qora, qip-qizil, shirin, egri, achchiq, kichkina, bepoyon, cheksiz, tor, taxir, keng, botir, dumaloq, qo'rqqoq, yapaloq, qiyshiq, jasur, saxiy, sho'x, aqlli.

Rang-tus bildiruvchi sifatlar	Maza-ta'm bildiruvchi sifatlar	Hajm bildiruvchi sifatlar	Shakl bildiruvchi sifatlar	Xil-xususiyat bildiruvchi sifatlar
<i>oppoq</i>	<i>taxir</i>	<i>keng</i>	<i>egri</i>	<i>botir</i>

Rang-tus, maza-ta'm bildiruvchi sifatlar

36-mashq. Berilgan sifatlarni ma'nosiga ko'ra guruhlarga ajratib yozing. Ma'nodosh va qarama-qarshi ma'noli sifatlarni ajratib, daftaringizga yozing.

Foydalanish uchun so'zlar: aqlli, achchiq, ulkan, bahaybat, keng, baland, katta, nordon, dono, sho'x, mallarang, qizil, sariq, moshrang, tillarang, chuchuk, mazali, shirin, kumushrang, kulrang, bepoyon, qiyshiq, egri, dumaloq, yapaloq, muloyim, jahldor

Rang-tus va maza-ta'mni bildirgan sifatlariga 2 tadan gap tuzib yozing.

37-mashq. Mevalarning rangini, shaklini, hidini, mazasini aniqlab, ularni nomi bilan yozing. Sifatlarning tagiga chizing.

Anor – rangi qizil, shakli dumaloq, hidsiz, mazasi taxir, nordon.

Namuna: olma – rangi qizil, shakli dumaloq, hidi xushbo'y, mazasi shirin.

38-mashq. Testlarni yeching.

Mayda, yoqutday qizil.

Shirin, nordon, xilma-xil.

Qalin, taxir po'sti bor,

Hamma yerda do'sti bor.

Ushbu topishmoqda maza-ta'mni bildiruvchi nechta sifat bor?

A) 2 ta

B) 3 ta

D) 4 ta

E) 1 ta

Qaysi javobda shakl bildiruvchi sifat qatnashgan?

- A) baland   B) katta   **D) qiyshiq**   E) tor

Qalampir, pomidor, rediska. Ushbu sabzavotlar qaysi xususiyatiga ko'ra bir xil belgiga ega?

- A) shakliga ko'ra
B) maza-ta'miga ko'ra
D) xil-xususiyatiga ko'ra
E) rand-tusiga ko'ra

Qaysi javobda shaklni bildiruvchi qarama-qarshi ma'noli sifatlar juftligi berilgan?

- A) ayyor-mug'ombir
B) sho'x-yuvosh
D) bepoyon-cheksiz
E) baland-past

Qaysi javobdagi gapda faqat maza-ta'mni bildiruvchi sifatlar qatnashgan?

- A) Tusi va ta'mi turlicha bo'lgan, qattiq po'choq bilan qoplangan mevalar yong'oq deb ataladi.
B) Ko'pchilik yong'oqni xush ko'rib iste'mol qiladi.
D) Shirin, bemaza, achchiq, chuchuk narsalarni yeyish uni bora-bora noziklashtiradi.
E) Bozordan suyuq va nordon qatiq sotib olmang.

39-mashq. Berilgan sabzavotlarni rangi mos kelgan kataklar tagiga yozib chiqing. Sabzavotlarning maza-ta'mini ham shu jadvalga yozing.

Qalampir, bodring, pomidor, rediska, sabzi, lavlagi, piyoz, kartoshka, karam, turp, kachnich, bug'doy.

qizil	oq	jigarrang	yashil	sariq

Ijodkorlik soati. Loyiha ishi

40-mashq. Partadoshingiz yoki sinfdoshingiz bilan “Men Vatanimni sevaman” mavzusida intervyu tayyorlang va taqdim eting.

“Men Vatanimni sevaman” mavzusida intervyu rejasi:

1. Tanishtiruv.
2. Suhbatdoshingiz haqida qisqacha ma'lumot.
3. Savollar:
  - a) Vatan deganda nimani tushunasiz?
  - b) Vatan oldidagi burch va majburiyatlaringiz.
  - d) Siz kelajakda vatan uchun nimalar qila olishingizni ko'z oldingizga keltira olasizmi?
  - e) Yurtimizga kelgan chet ellik do'stlaringiz sizdan vatanningizdagi milliylikka xos bo'lgan jihatlarni so'rasa, nimalarni ayta olasiz?
4. Xayrlashuv.

41-mashq. Vatanimiz himoyachilari haqidagi tushunchalaringizni jadval asosida daftaringizga yozing.

Vatan himoyachilarning kiyinishi haqida	Vatan himoyachilarning maqsadi	Vatan himoyachilarning jasorati	Vatan himoyachilarning kasb anjomlari	Vatan himoyachilari haqida maqol
---	--------------------------------	---------------------------------	---------------------------------------	----------------------------------

Yozganlaringizdan sifatni topib, ma'no turlari bo'yicha qaysi biriga tegishli ekanligini yozing.

42-mashq. Harbiy xizmatdagi akangizga xat yoki xabar yozing. Xatingizda sifatlardan o'rinli foydalaning.

Xat yozish rejasi:

1. Salomlashish.
2. Akangizdan hol-ahvol so'rash va uydagi holatlar haqida axborot berish.
3. Siz ham harbiy xizmatga borishni xohlashingiz haqida yozish.
4. Xayrlashuv.

43-mashq. Vatanimizni himoya qilgan ajdodlarimizdan kimlarni bilasiz? Tasavvur qiling, agar sizda o'tmishga sayohat qilish imkoni bo'lsa, mard va jasur ajdodlarimizdan kimlarni uchratishni xohlashingiz va u insonga qanday savollar berishingiz haqida 3-4 ta gapdan iborat matn tuzing.

Shakl bildiruvchi sifatlar

44-mashq. Rasmdagi tort, muzqaymoq, sharbat, gazlangan ichimlik, suv, pista, shokolad, chips va jo'xorining rangini, shakiini, hajmini, mazasini ayting va yozing. Sifatlarning tagiga chizing.

Namuna: Pista uzunchoq va mayda.

Sizningcha, shu mahsulotlardan qaysi biri foydali, qaysinisi zararli? Foydali va zararli mahsulotlarni ajrating. Nima uchun zararli ekanini izohlang.

Foydali mahsulot

Zararli mahsulot

45-mashq. She'rni o'qing. Ko'chirib yozing.

Bolalik baxti

Orif To'xtash

Ko'rkam Vatan qo'ynida
Ochildi gul-lolalar.
Madh etamiz shodlikni,
Biz baxtiyor bolalar.
Osmonimiz musaffo
Tiniq otar tongimiz.
Kelajakka nur sochar
Yorqin misol ongimiz.
Tinch bo'lsin Yer kurrasi
Olov qalblar gurillasin.
Madhiyadir olamga
Bolalarning "ura"si.

Sifatlarning tagiga chizing. Ularning ma'no turini aniqlang.

46-mashq. Berilgan rasm qaysi ertakdan olingan? Shu ertakka yana qanday nom qo'yish mumkin? Ertakni eslang va shakl bildiruvchi sifat ishtirok etgan gaplarni yozing. Ertakdan sifatning boshqa ma'no turlariga 3-4 ta misol keltiring.

47-mashq. “O‘qish savodxonligi” darsligidagi “Ona qarzi” nomli hind xalq ertagidagi sifatlarni ko‘chirib yozing. Siz ham onangizdan qarzmisiz? Qarzingizni qanday uzishingiz mumkin? Fikringizni 3-4 ta gap bilan yozing.

Xil-xususiyatni bildiruvchi sifatlar

48-mashq. Berilgan olmaxon, tipratikan, fil, karkidon, tuyaqush, chumoli, quyon, jirafa kabi hayvonlarning asosiy belgilarini yozing. Sinfdozlaringizga yozgan ta'riflaringizni topishmoq qilib ayting. "Kim topqir?" o'yinini o'ynang.

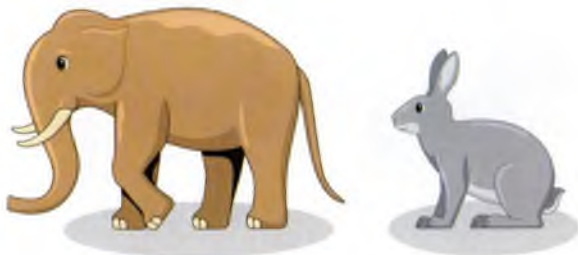
Namuna:

1. Kichkina, chaqqon, dumi uzun, juni yumshoq hayvon. U o'rmonlarda yashaydi.
2. Bo'yni juda uzun, quloqlari kichkina hayvon. U baland shoxlardagi barglarni ham yeyaveradi.

49-mashq. Quyida berilgan hayvon va narsalarning xil-xususiyatlarini ta'riflab yozing.

Shakliga (katta-kichikligiga) ko'ra: (fil va quyon) fil katta – quyon kichkina.

Rangiga ko'ra: (ko'mir va qand) ...

Mazasiga ko'ra: (asal va qalampir) ...

Xil-xususiyatga ko'ra: (it, quyon, tulki va bo'ri) ...

50-mashq. Topishmoqlarning javobini toping. Ularni topishda sizga qaysi so'zlar yordamga keldi?

**Kichkina dekcha,
Ichi to'la mixcha.**

**Qavat-qavat po'sti bor,
Yetti qavat to'ni bor.**

**Tim qora, kichkina xol,
To'xtatar yo'lda darhol.**

**Bir barmoqcha bo'yi bor,
Qizil baxmal to'ni bor.**

**Kalta bobom ichkarida,
Quloqlari tashqarida.**

**Sutday oppoq,
parday yumshoq.**

Sifatlarni aniqlang. Bu sifatlarni o'z va ko'chma ma'noda qo'llab, gaplar tuzing.

51-mashq. Sifatlarni ma'nosiga ko'ra guruhlarga ajratib yozing.

Yoqimli, chiroyli, qip-qizil, baland, jasur, dumaloq, badbo'y, cheksiz, qiyshiq, kichkina, taxir, qora, sariq, qaysar, bepoyon, ogri, rostgo'y, mehribon, hidli, saxiy.

Rang-tus bildiruvchi sifatlar	Maza-ta'm bildiruvchi sifatlar	Hajm bildiruvchi sifatlar	Shakl bildiruvchi sifatlar	Hid bildiruvchi sifatlar	Xil-xususiyat bildiruvchi sifatlar

52-mashq. Sifatlarning ma'no turlariga misol topib, qatorlarni davom ettiring. Xil-xususiyatni bildirgan sifatlar qatnashgan ikkita gap tuzing.

- ① Rang-tus: kumushrang, ...
- ② Maza-ta'm: chuchuk, ...
- ③ Hajm: bahaybat, ...
- ④ Shakl: qiyshiq, ...
- ⑤ Hid: xushbo'y, ...
- ⑥ Xil-xususiyat: o'jar, ...

Sifatlarning o'zi bog'langan so'zlar bilan birga yozilishi

53-mashq. O'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring.

Muzqaymoqni kim “kashf qilgan”?

Sovuq qaymoq, **sutli** asal, **shirin** muz parchasi, **qorli** shakar – muzqaymoqni turli davlatlarda turlicha nomlashgan. Odamlar uni ancha ilgari – 4 ming yil oldin tayyorlashni o'rganib olishgan. O'sha vaqtlarda bu qor va maydalangan muzning **shirin** meva bo'laklari aralashmasidan tashkil topgan **sovuq** desert bo'lgan. Bu shirinlik birinchi marta Qadimgi Xitoy manbalarida tilga olingan.

Mashhur tadqiqotchi Marko Polo yevropaliklarni **qaymoqli xushta'm** muzqaymoq bilan tanishtirgan. Keyinchalik u **zamonaviy** muzlatilgan sharbatni eslatuvchi, **mevali** va **sutli** muzdan iborat **ajoyib** desert retseptini olib keladi.

Zamonaviy muzqaymoqlar qaymoq va sutga vanilin, mevalar, shakar, yong'oqlar, ba'zida tuxum aralashtirib tayyorlanadi.

(Bolalar ensiklopediyasidan)

Yodda tuting.

Sifatlar, odatda, otga bog'lanib
keladi.

54-mashq. Testlarni yeching.

Qaysi gapda 4 ta sifat ishtirok etgan?

- A) Shovqinli, chuqur va tezoqar daryo qarshisidan chiqdik.
- B) Kuchli shamol daraxtni qattiq silkitdi.
- D) Tiniq, ko'm-ko'k osmonda oppoq, nafis bulutlar suzadi.
- E) Mardon aka sadoqatli, rostgo'y odam edi.

Gapdagi sifat qaysi so'zga bog'langan?

Uzoqdan boshiga oq do'ppi kiygan kishi ko'rindi.

- A) do'ppi
- B) kishi
- D) boshiga
- E) kiygan

Qaysi gapda sifat otga bog'langan?

- A) Yurtimiz tabiati juda go'zal.
- B) Davlat bayrog'i hamma uchun muqaddas.
- D) Bahorda quyosh tobora baland ko'tariladi.
- E) O'yin – bolalarning eng sevimli mashg'ulotlaridan biridir.

Gapdagi sifatlarni toping.

*Ey baxtiyor bolalar,
Qalbi yoniq lolalar.
Siz uchundir qaymoqday
Quvnoq qo'shiq-yallalar.*

- A) yoniq, quvnoq, yallalar
B) baxtiyor, quvnoq, qaymoqday
D) baxtiyor, yoniq, quvnoq
E) qalbi, qaymoqday, quvnoq

55-mashq. Sifat haqidagi qoidalarni eslang.
Mulohazalarni o'qing va jadvalni to'ldiring.

	To'g'ri	Noto'g'ri
Sifatning 8 ta ma'no turi bor.		
<i>Tarbiya oiladan boshlanadi.</i>		
Ushbu gapda sifat ishtirok etgan.		
Sifatlar asosan otga bog'lanib keladi.		
<i>Sersuv, shirin, tukli shaftoli sotib oldik.</i>		
Ushbu gapda sifat so'z turkumiga oid uchta so'z ishtirok etgan.		
Sifatlar gapda bosh bo'lak vazifasida keladi.		

56-mashq. Matnni o'qing. So'roqlar yordamida sifatlarni aniqlang.

Azamatning dadasi tuvakda gul olib keldi. U juda xursand bo'ldi. Yashil bargli, qizg'ish, tikansiz gulning atrofidan ketgisi kelmay qoldi. Qarasa, gulning kichkina tugmachasi ham bor ekan. Azamat uni uzib olmoqchi bo'ldi-yu, lekin yuragi dov bermadi. Yomon bolalargina shunday qilishadi. Azamat esa yaxshi bola.

Zamira Ibrohimova

Sifatlarni o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring. Gapdagi vazifasini tegishlicha belgilang. Sizningcha, gulning kichkina tugmachasini uzib olishga Azamatga nima xalaqit qildi?

Sifat yasovchi qo'shimchlar

57-mashq. Berilgan sifat hamda otlardan foydalanib, so'z birikmalari tuzing va yozing.

Qiz, shahar, diyor, bola;
Chiroyli, go'zal, barno, suluv, dilbar;
Olim, yozuvchi, bino, inson, davlat;
Buyuk, ulug', katta, yirik;

Ma'nodosh sifatlarning har biri bitta ot bilan bog'lana oladimi? Fikringizni misollar bilan asoslang.

58-mashq. Rasmlarni diqqat bilan kuzating. Berilgan gaplar qaysi rasmlarga mos ekanligini aniqlang.

1. Akobir chiroyli qo'ziqorinlarni terib, savatga soldi.
2. A'lochi va tartibli Javohir maktab tomon oshiqdi. 3. Qattiq shamol barglarni to'kdi. 4. Yomg'irli havoda Jamshid soyaboni bilan sayr qildi.

Gaplarni ko'chiring.
Gapdagi sifatlarni
toping. Asos va
sifat yasovchi
qo'shimchalarni
tog'ishlicha belgilang.

Yodda tuting.

So'z asosiga so'z yasovchi
-li, -siz, -dor qo'shimchalarining
qo'shilishi bilan sifat hosil qilinadi:
bilim – bilimli o'quvchi, shakar –
shakarsiz qahva, pul – puldor inson.

59-mashq. She'rdagi sifatlarga so'roq bering. She'rni
tahlil qiling. She'rdan nimani tushundingiz? Fikringizni
izohlang. Ko'chiring va sifatlarni belgilang.

Ishonmasang

Tursunboy Adashboyev

- Ma'nosi bir so'z nima?
- Soya bilan ko'lanka.
- Egizakdir hamisha
- Aytishuvlar o'langa.

Bilasizmi, aslida
Olis joyni der uzoq.
Baland yerni tepalik,
Qopqonni – temir tuzoq,
Quyosh – oftob, ko'cha – yo'l.
Erkalatib quyonni –
Deydilar shalpangquloq.
Ensiz – qisqa, enli – keng.
Jarlik-chi, o'nqir – kamar.
Tog'orasi qarchig'ay,
Oymoma – shamsiqamar.
Bir mazmunni anglatar,
Chenov – o'lchov tarozi.
Qolgan so'zlarni yozib,
Muallimni qil rozi.

60-mashq. Berilgan maqollarni o'qing. *-li, -dor, -siz* so'z yasovchilari yordamida hosil bo'lgan sifatlarni aniqlang va ko'chiring. Asos va qo'shimchalarni tegishlicha belgilang.

1

Qarovsiz uy –
tashlandiq o'ra.

2

Hisobli do'st ayrilmas.

3

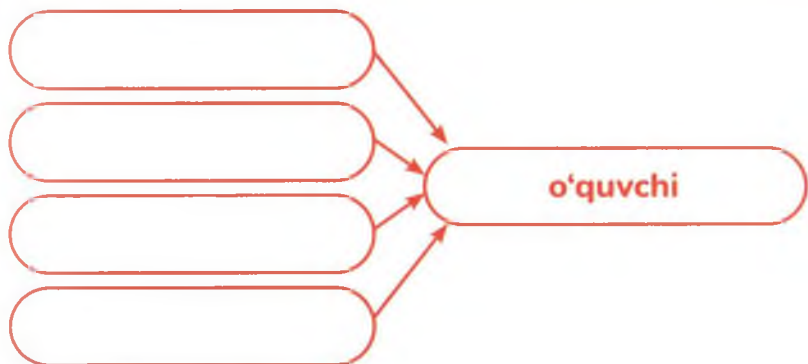
Dutorsiz baxshi bo'lmas,
yomonsiz – yaxshi.

4

Odobli bola elga
manzur.

61-mashq. Jadvalni to'ldiring va mos so'zlarni qo'yib, so'z birikmasi shaklida yozing. Tanlagan so'zlaringizda sifat yasovchi qo'shimchalardan foydalanib, 2 ta gap tuzing.

Namuna: odobli o'quvchi...

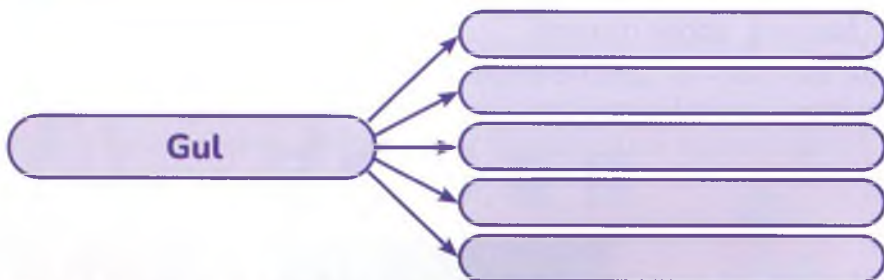

62-mashq. O'qing. -li, -dor, -siz so'z yasovchi qo'shimchalar yordamida hosil bo'lgan sifatlarni aniqlang va ko'chiring.

1. Mashaqqatsiz taomda lazzat bo'lurmu? (A. Avloniy, "Bolari ila pashsha" masalidan) 2. Ilmsiz inson mevasiz daraxt kapidur. (A. Avloniy, "Ilm" masalidan) 3. Guldor ko'ylagimni kiyib, zing'illab ko'chaga chiqib keta boshladim. (G'. G'ulom, "Shum bola") 4. Yulduzsiz osmonga tikilib qoldim. (H. Nazir, "Yonar daryo")

63-mashq. Berilgan chizmadan foydalanib, sifatlari hosil qiling. So'z asosiga sifat yasovchi qo'shimcha qo'shing.

Hosil bo'lgan so'zlardan 4 ta gap tuzing va sifatlarni ajrating.

64-mashq. "So'zni top" topshirig'ini bajaring. Nuqtalar o'rniga mos sifatlarni qo'yib, gaplarni to'ldiring.

... shabada esdi.

... gullar ochildi.

... qor g'irchilladi.

... yomg'ir yog'di.

Foydalanish uchun so'zlar: mayin, kuchli, chiroyli, yengil.

65-mashq. Sifatlarga sifat yasovchi qo'shimcha qo'shib yozing. Asos va qo'shimchalarini belgilab, tahlil qiling.

gulli – ...

odob – ...

unum – ...

suv – ...

ish – ...

tuz – ...

Namuna: gulli – gulsiz, odobli – odobsiz

Sifatlarning ingliz tilidagi tarjimasini yozing.

- gul – flower
- gulli –
- tuz –
- unum –
- odobli – wellmannered
- odob –
- suvli –
- ishli –

66-mashq. Otlardan sifatlar hosil qiling, so'z yasovchi qo'shimchalarni namunada ko'rsatilgandek belgilang.

Maza, chiroy, odob, shakar, pul, gul, mehr, aql, tuz, chang, meva, bo'yoq, hosil, sanoq, kimsa.

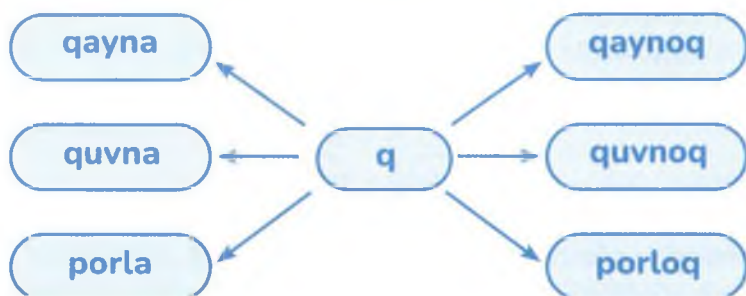
Namuna: maza – mazali

Sifatlarning imlosi

67-mashq. So'zlar tarkibidagi o'zgarishlarni bilib oing. Ko'chiring. Sifatlarning asos va qo'shimchalarini belgilang.

Sifatlarga mos otlar tanlab, 6 ta so'z birikmasi tuzib yozing.

68-mashq. Juftlab berilgan so'z birikmalarini o'qing. Ma'nosidagi farqni ayting.

Tiniq suv – tip-tiniq suv.
 Yashil qir – yam-yashil qir.
 Oq ko'ylak – oppoq ko'ylak.
 Katta bola – kap-katta bola.
 Qizil mato – qip-qizil mato.
 Pushti gul – och pushti gul.
 Sariq barg – sarg'ish barg.
 Qora sandiq – qop-qora sandiq.

Ko'chiring. Sifatlarning yozilishini yodingizda tuting.

Yodda tuting.

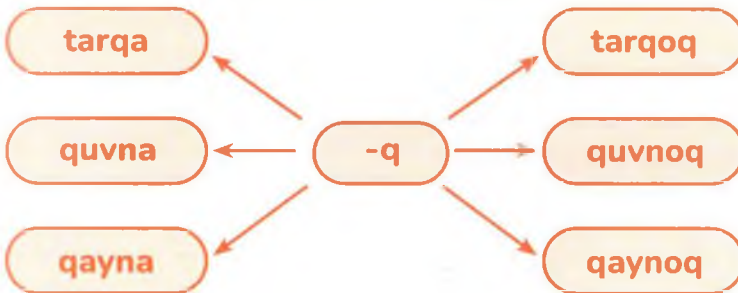
Belgini kuchaytirib yoki ozaytirib ko'rsatuvchi sifatlar quyidagicha yoziladi: *to'ppa-to'g'ri, sap-sariq.*

Qo'shib yoziladi: *oppoq, ko'kimtir.*

Ajratib yoziladi: *to'q qizil, och pushti.*

69-mashq. -q sifati yasovchi qo'shimchasi orqali fe'ldan sifat yasab, gaplar tuzing. Ushbu gaplardan qisqa matn tuzing.

70-mashq. Topishmoqlarni o'qing. Sifatlarni o'zi bog'langan so'z bilan yozing.

**Uni pishirsang, bo'lar shirin osh,
Pishirmasang bo'lar qip-qizil tosh.**

Yum-yumaloq, oy emas,
Sap-sarig'-u, moy emas,
Dumi ham bor, toy emas.

Yer tagida oltin qoziq,
U hammaga bo'lar oziq.

To'ni silliq, tuki yo'q,
Ichi qizil, ko'ki yo'q,
Uni cho'qiyolmas chumchuq.

71-mashq. "Boshqotirma" savollariga javob yozing.

1. "-chi"dan oldin kelsa gul,
"-dor"dan oldin kelsa gul.
Qaysi so'z hosil bo'lar,
Ayting, buni kim bilar?

gulchi
guldor

2. Tuzli, tuzsiz, tuzla, tuzlar,
Toping-chi, qanday so'zlar?

□ □ □ □ □ □ □
□ □ □ □ □ □ □

72-mashq. Maqollarni o'qing. So'roqlar yordamida sifatlarni topib, o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring.

Yaxshi yurt tuzadi, yomon yurt buzadi.

Yaxshidan bog' qoladi, yomondan dog'.

Dono o'ylab gapirar, nodon o'ynab.

Yomonning bog'i ko'karmas.

Dangasaning bahonasi ko'p.

Halol ish – lazzatli yemish.

To'g'ri o'zadi, egri to'zadi.

73-mashq. Ko'chiring. Shaxs va narsaning belgisini bildirgan so'zlarning tagiga chizing. Belgini qiyoslab, ozaytirib yoki orttirib tasvirlayotgan sifatlar qanday so'zlar bilan ifodalangan?

1. Oftob balandroq ko'tarildi-yu, bulutlar tarqab, tog'larda ham havo ochilib ketdi.
2. Cho'qqilar avvalgidan ham ozroq va silliqroq ko'rinadi.
3. Madaniyat qishlog'ida na ko'l bor, na kattaroq ariq.
4. Devorlari oppoq maktab binosi oydinga ko'kishroq ko'rinadi.
5. Kuy ta'sirida tog'lar avvalgidan azizroq va ulug'vorroq ko'rinib ketdi.
6. O'zbekiston – juda go'zal va maftunkor diyoy.

74-mashq. Rasm asosida hikoya tuzing. Sarlavha toping. Hikoyangizda ishtirok etgan sifatlarning tagiga chizing.

75-mashq. “Ha” yoki “yo‘q” javoblarini bering.
Xulosa qiling.

Savoliar	Ha	Yo‘q
Sifat shaxs va narsalar nomini bildiradi.		+
Sifatlar <i>qanday? qanaqa?</i> so‘roqlariga javob bo‘ladi.	+	
Sifat yasovchi qo‘shimchalarga -q kiradi.	+	
-chi, -kor qo‘shimchalari shaxs ma‘nosini bildiradi.	+	
-zor, -loq, -dosh qo‘shimchalari o‘rin-joy ma‘nosini bildiradi.	+	

76-mashq. Testlarni yeching.

Sifat so‘z turkumi deb nimaga aytiladi?

- A)** Shaxs-narsaning harakatini bildirib, nima qildi? nima qiladi? so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarga aytiladi.
- B)** Shaxs-narsaning nomini bildirib, kim? nima? so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarga aytiladi.
- D)** Shaxs-narsaning belgisini bildirib, qanday? qanaqa? so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarga aytiladi.
- E)** Shaxs-narsaning, sanog‘ini bildirib, necha? nechanchi? so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarga aytiladi.

Sifat yasovchi qo'shimchalar qaysilar?

- A) zor -loq, -ga
- B) -chi, -kor, -dosh
- D) -li, -siz, -zor
- E) -ning, -ni, -ga

Qaysi sifat yasovchi qo'shimchalar belgiga egalik ma'nosini bildiradi?

- A) -zor   B) -li   D) -siz   E) -dor

Toshsiz tog' bo'lmas, ko'chatsiz bog' bo'lmas
maqolidagi sifatlar to'g'ri berilgan qatorni toping.

- A) toshsiz, ko'chatsiz
- B) tog', bog'
- D) bo'lmas, bog'
- E) toshsiz, tog'

77-mashq. Berilgan sifatlarga qarama-qarshi ma'noli sifatlar topib, juftlab yozing.

Ishli — ... , suvli — ... , odobli — ... , hosilli — ... ,
 gulli — ... , foydali — ... , mevali — ... .

Sifatlarni tarkibiy qismlarga ajrating. Qo'shimchalar qanday vazifa bajaryapti? Sifat yasovchi qo'shimchalarni tegishlicha belgilang.

Matndan sifatlarni topish va tahlil qilish

78-mashq. Matnni o'qing. Ko'chiring, sifatlarni aniqlab tegishlicha belgilang.

Bir kun u burunli, qo'lli va oyoqli, tatar ko'ylagi kiygan bir qo'g'irchoq yasadi-da, tomga o'tqizib qo'ydi. Gulli, gulsiz ko'ylak kiygan tatar xotin-qizlari suvga chiqqan vaqtida xo'jayinning qizi Dina bu qo'g'irchoqni ko'rib qoldi va ularni chaqirib ko'rsatdi. Xotinlar ko'zlarini tikib, qo'g'irchoqqa qarab kulishar edi. Jilin tomdan loyli qo'g'irchoqni olib, ularga uzatdi. Ular kuldilar, lekin olishga botinmadilar.

(L.Tolstoy, "Kavkaz asiri" hikoyasidan parcha)

79-mashq. Matnni o'qing. Savollar yordamida sifatlarni topib, o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring. Sifatlarning tagiga chizing.

Yangi uyimiz uchta keng, yorug' xonalardan iborat. Dam olish kuni zerikib, divanni u yoq-bu yoqqa surayotgandim, buvim kimdir chaqirayotganini aytib qoldilar.

Chiqsam, sepkil yuzli, baqaloq bir bola. Uni qayerdadir ko'rgandim? E, bo'ldi, yangi uyga ko'chib kelganimizda tanishib olgan edim. Oti Mirkomil edi.

Mirkomil ikkalamiz katta shahar bo'ylab aylangani chiqdik. Yo'limizda kattakon sumka ko'targan otaxonni ko'rib qoldik.

Biz otaxonga yordamlashishga qaror qildik. Sumka juda ham og'ir edi. Yaxshiyamki, otaxonning uyi juda olisda emas ekan. Biz otaxonga yaxshilik qilganimizdan juda ham xursand bo'ldik.

(“Gulxan”dan)

80-mashq. Matnni o'qing. Sifat yasovchi qo'shimchalar ishtirok etgan sifatlarni o'zi bog'langan so'z bilan birga yozing. Qo'shimchalarni tegishlicha belgilang.

Bu juda quvnoq va kulgili bulbul edi. U doim qo'shiq aytardi, lekin juda beparvo edi. Bir kuni u kechqurun onasi bilan ovqatlanib o'tirganida, onasi unga: “Keyinchalik qo'shiq aytmassliging kerak, chunki ovchilar o'tib ketayotganda, ovozingni eshitib qolishsa, seni tutib olishlari mumkin”, – dedi.

Ertasi kuni ertalab bulbul har kungidek qo'shiq kuylay boshladi. U onasi tayinlagan gaplarni unutgandi. Ovchilar bulbulning ovozini eshitib qolib, uni o'qqa tutishdi.

Xayriyatki, qush yashirinishga ulgurdi. Chunki u onasining ovchilar yaqinlashayotgani haqida ogohlantiruvchi qo'shig'ini eshitib qolgandi.

(“Vunderkind” jurnalidan)

Qissadan hissa shuki, biz juda ehtiyotkor bo'lishimiz, ota-onamiz bilan gaplashganda ularni tinglashimiz kerak. Chunki beparvolik qimmatga tushishi mumkin.

Sizning yon-atrofingizda shunday qushga o'xshash beparvo insonlar bormi?

81-mashq. “O'qish savodxonligi” darsligingizdan o'zingizga yoqqan matn yoki hikoyadan sifat qatnashgan 4 ta gapni ko'chirib yozing. Sifatlarning tagiga chizing.

Ijodkorlik soati. Loyiha ishi

82-mashq. Sifatlardan oldin kelgan qavs ichidagi harflarni ketma-ketlikda o'qisangiz, bahor fasliga oid so'z kelib chiqadi. Shu so'zni topib, gap tuzing.

Bahor, (K) qattiq, osmon, (a) noyob, pilla, kapalak, yugurdi, (m) baquvvat, (a) keng, bolalar, qish, armiya, (l) mo'jizaviy, kitob, (a) kumush, meros, podsho, (k) qop-qora, ruchka.

83-mashq. "Bo'lajak shifokorman" loyihasi asosida o'zingiz va tengdoshlaringiz sog'lig'i uchun muhim, kerakli maslahatlarni bering.

1. ... ...; 2. ... ...; 3. ... ...; 4. ... ...; 5. ... ..

Namuna: Tishlaringizni ertalab va kechqurun yuving.

84-mashq. Sog'lom bo'lishingiz uchun xalaqit beradigan qanday zararli odatlaringiz bor? Shu zararli odatlaringizni bir tomonga, uni yo'qotish uchun nima ishlar qilishingiz mumkinligini ikkinchi tomonga yozing.

.....

.....

.....

85-mashq. O'zingizga yoqqan kitobdan sifat so'z turkumiga oid so'zlar qatnashgan matn topib, sarlavhasi bilan ko'chirib yozing. Sifatlarni tegishlicha belgilang.

Bilimingizni tekshiring!

- Sifatlar qanday ma'nolarni bildiradi?
- Sifat nimaning belgisini bildiradi?
- Sifat otga qanday bog'lanadi?
- Sifat gapda qanday bo'lak vazifasini bajaradi?
- Yam-yashil, oppoq, kap-katta, tip-tiniq, to'q qizil sifatleri qanday yoziladi?

Son so'z turkumi

86-mashq. Rasmlar asosida o'tilgan so'z turkumlarini eslab, ot va sifatni alohida ajratib yozing. Ular haqida ma'lumot bering.

87-mashq. Testlarni yeching.

Qora so'zi berilgan qaysi so'z bilan ma'no jihatdan bog'lana olmaydi?

- A) paxta
- B) soch
- D) shim
- E) sumka

Qaysi javobdagi gap bitta ot, ikkita sifat, bitta feʼldan tuzilgan?

- A) Odobli bola elga yoqadi.
- B) Shirin, xushboʻy qovunlar pishdi.
- D) Azamat – aʼlochi bola.
- E) Yaxshi bola yaxshi oʻqiydi.

Qaysi javobdagi soʻz birikmasida sifat koʻchma maʼnoda qoʻllangan?

- A) qalin kitob
- B) chiroyli gul
- D) yaqin dugona
- E) oʻtkir pichoq

Qaysi javobda xil-xususiyatni bildiruvchi sifatlar berilgan?

- A) achchiq, yapaloq
- B) muloyim, shoʻx
- D) egri, dumaloq
- E) yam-yashil, shirin

Qaysi javobda faqat sifat yasovchi qoʻshimchalar qatnashgan?

- A) -siz, -chan, -chi
- B) -dosh, -q, -chan
- D) -chi, -kor, -la
- E) -q, -zor, -be

88-mashq. Rasmlarda nimalarni ko'ryapsiz?
Ular nechta?

Yodda tuting.

Shaxs va narsaning sanog'ini bildirgan so'zlar **son deyiladi. Sonlar *nechta?*, *qancha?* so'roqlariga javob bo'ladi. *Nechta daftar?* – *beshta daftar*, *qancha kun?* – *yetti kun*.**

89-mashq. Berilgan savollarga javob yozing va sinfdoshlaringiz bilan og'zaki muhokama qiling.

1. Sinfda nimalarni ko'ryapsiz va ularning soni nechta? (Doska, parta, stol, stul, gullar, ...)
2. Sinf xonasida nechta doska bor?
3. Partalar nechta?
4. Parta so'zi nimani anglatadi?
5. O'n besh so'zi narsaning nimasini anglatadi?
6. Siz nechanchi partada o'tirasiz?
7. Ikkinchi so'zi nimani anglatadi?
8. Sinfda necha nafar o'quvchi bor?
9. Siz nechanchi sinfda o'qiysiz?
10. Shaxs va narsalarning sanog'ini, tartibini bildirgan so'zlarni qanday so'z turkumi deb ataymiz?

90-mashq. Topishmoqlardagi sonlarni topib, tagiga chizing va husnixat bilan ko'chiring. Sonlarga so'roq bering.

**Ikki aka-uka yashaydi,
Bir-birini ko'rmaydi.**

**To'rt o'rtoq bor: zo'r ishi -
Odam, olam tashvishi.
Har biri xursand etar,
Izma-iz kelib ketar.**

**Bir qushim bor ikki qanotli:
Bir qanoti oq, ikkinchi qanoti qora.**

**Bir onada yuz bola,
Yuzovi ham bo'z bola.**

91-mashq. She'rni o'qing va ko'chiring. Sonlarni aniqlang va tagiga chizing.

Siz atagan har bir joy
Bitta bo'ston bo'ladi.
Hammasini qo'shsangiz,
O'zbekiston bo'ladi.

A. Oripov

So'roqlar yordamida sonlarni topish

92-mashq. Jadvaldagi namuna asosida *nechta?* va *nechanchi?* so'roqlariga javob bo'ladigan so'zlarni yozing. Sinfdagi qaysi o'quvchi ko'p so'z topsa, shu o'quvchi topag'on o'quvchi hisoblanadi.

Namuna:

T/r	Nechta?	Nechanchi?
1	Qirq kun	Yigirma ikkinchi iyun
2		
3		

93-mashq. Berilgan rasmdan sonlarni toping va tegishli so'rog'ini qo'yib, ko'chirib yozing.

94-mashq. Rasmlarni to'g'ri ketma-ketlikda joylashtiring. Rasm asosida hikoya tuzing va yozing. Tuzgan hikoyangizda son qatnashsin. Gaplaringizdagi sonlarni aniqlab, tagiga chizing.

95-mashq. Maqollardagi sonlarni aniqlab, o'zi bog'langan otlar bilan birga ko'chiring. Sonlarga so'roq bering.

1

Ikki qo'l qilgan ishni
Bir qo'l qilolmas.

2

Bir kun tuz ichgan joyga
Qirq kun salom ber.

3

Yuz hunarni chala bilgandan
Bir hunarni to'la bil.

4

Uch kishi bilgan sirni
Yuz kishi bilar.

96-mashq. She'rni o'qing va sonlarni toping. Ko'chiring. Sonlarning tagiga chizing.

Maymun bilan Najjor

(Gulxaniy)

Bor edi Kashmir navosida tog',
Bog'i Eram rashkidin ko'ksida dog'.
Anda imoratg'a yarog'lig' yag'och,
Yetti quloch – bo'yi, en – ikki quloch.
Bor edi ko'p ne'mat-u alvonlari,
Xurram-u ma'mur edi hayvonlari.

97-mashq. Berilgan gaplarni o'qing. Sonlarni o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring.

1. "Zarbulmasal"da o'nga yaqin masal namunalari ham bor. (A. Akbarova)
2. Yaxshilardan bir maqol qolgan: "Ishonmagin do'stingga – somon tiqar po'stingga". (Gulxaniy)
3. Bir kishining Qosim ismli bir o'g'li bor edi. (A. Avloniy)
4. Ammo bir minut, ikki minut... mana o'n minut o'tdi hamki, hech kimdan sado chiqmaydi. Shunaqangi o'sal bo'ldimki, asti qo'yaverasiz. (X. To'xtaboyev)

98-mashq. Topishmoqlarning javobini toping. Chiziqchalar o'rniga raqamlardan mosini qo'yib, topishmoqlarni ko'chiring.

1. ... kosada ... ovqat.
2. 40 hujrada qizil qizlar.
3. 2. botir qilichlashar.
4. 40 oyoqli, temir tuyoqli.

Foydalanish uchun raqamlar: 1000, 40, 4, 2, 1

99-mashq. Son so'z turkumiga oid so'zlar ishtirok etgan 4 ta maqol yozing. Sonlarning tagiga chizing.

Sonlarning turlari

100-mashq. She'rdagi sonlarni aniqlang va so'roq berib, sonning qaysi turiga kirishini yozing.

Shamlar

Xudoyberdi Komilov

Yonar edi
O'nta sham,
Uchtasini o'chirsam,
Qani, kim ayta olar?
Menda nechta
Sham qolar?

Yodda tuting.

Sonlar narsalarning joylashish tartibini ham bildirib, **nechanchi?** so'rog'iga javob bo'ladi: **nechanchi (xona)?** – *birinchi xona*, **nechanchi (qavat)?** – *to'qqizinchi qavat*.

Birinchi, to'qqizinchi sonlari tartib sonlardir.

Sanoq sonlarga -inchi (-nchi) qo'shimchasini qo'shish bilan tartib son hosil qilinadi: *oltmish – oltmishinchi, yetti – yettinchi*.

101-mashq. Rasm asosida partadoshingiz bilan suhbatlashing. Nutqingizda mahsulotlarning narxi va miqdorini bildiruvchi so'zlarni qo'llang. Sonlarni alohida belgilang, qisqa matn yozing.

102-mashq. Rasmlar asosida sonlarni qatnashtirib, gaplar tuzing.

103-mashq. O'zingiz bilgan son qatnashgan maqollardan 4 ta topib yozing va sonlarning tagiga chizing.

Namuna: Birniki mingga, mingniki tumanga.

Tartib sonlar

104-mashq. O'qing. Sonlarni tahlil qiling.

1. Men to'rtinchi sinfda o'qiyapman.
2. Akam o'n to'rt yoshga to'ldi.
3. Bir yil to'rt fasldan iborat.
4. Teatrda yettinchi qatorda o'tirdim.

Sonni tahlil qilish tartibi:

1. So'rog'i, turkumi.
2. Ma'no turi.
3. Asos va qo'shimchasi.
4. Qaysi so'zga bog'langanligi.
5. Nima vositasida bog'langanligi.
6. Gapdagi vazifasi.

Namuna: to'rtinchi – nechanchi?, son so'z turkumi, tartib son, to'rt – asos, -inchi – tartib sonning qo'shimchasi, sinf so'ziga (otga) ohang yordamida bog'langan, ikkinchi darajali bo'lak vazifasini bajargan.

105-mashq. Topishmoqlardagi sonlarni topib, tagliga chizing va husnixat bilan ko'chiring. Sonlarga so'roq bering.

To'rtta uning oyog'i,
Temir mixli tuyog'i.
Manzilga yetishtirar,
Toshdan qattiq tuyog'i.

Besh juft oshna
Doim ishga tashna.

Namuna: Besh, to'rtta,
temir mixli, qattiq.

106-mashq. Raqamlarni soʻz bilan yozib koʻchiring.

**1-sinf, 7-koʻcha, 9-qator, 2-farzand,
89-uy, 6-parta, 204-xona.**

Namuna: 1-sinf – birinchi sinf

Oʻylab koʻring, chiziqcha oʻrnida qaysi
qoʻshimcha yozildi?

Yodda tuting.

Shaxs va narsaning tartibini bildirgan soʻzlar **nechanchi?** soʻrogʻiga javob boʻladi. Tartib sonlar raqam bilan yozilganda (-) bilan yoziladi. Raqamlar soʻz bilan yozilganda, chiziqcha oʻrniga **-inchi** qoʻshimchasi qoʻshiladi.

107-mashq. Narsa yoki shaxs nomini bildirgan soʻzlarni raqamlar bilan namunadagidek yozing. Ikkita gap tuzing.

Ikkinchi bilet, oʻn toʻrtinchi xona, yettinchi stol, sakkizinchi sinf.

Namuna: Oʻn beshinchi qator – 15-qator.

Tartib sonlarni mustahkamlash

108-mashq. *Nechta?* va *Nechanchi?* so'roqlariga javob bo'ladigan so'zlarga 5-6 ta misol yozing va ular asosida gap tuzing.

Namuna: *Nechta eshik?* – *Bitta eshik.*

Nechanchi sinf? – *To'rtinchi sinf.*

Nechta deraza? – *To'rtta deraza.*

109-mashq. “Sonli rebus” o'yini. Shu sonlarni so'z bilan yozib, joy, ism, hayvon va ovqat nomlarini toping.

$$SO + 1 =$$

+

=

4

+

=

$$5 + \text{hand} =$$

$$6 + \text{river} =$$

$$8 + \text{foot} =$$

110-mashq. Berilgan vaqt birliklarini davom ettiring va gaplar tuzing.

Namuna: Bir yil – o'n ikki oy,
Bir oy – o'ttiz kun yoki o'ttiz bir kun.

111-mashq. Umumxalq bayramlari nomini ko'chirib yozing. Bu topshiriqni bajarishda bosh harflar imlosiga e'tibor qaring. Ikkita gap tuzing.

Namuna: 1-yanvar – Yangi yil, 14-yanvar – Vatan himoyachilari kuni.

112-mashq. Tug'ilgan yilingiz, oyingiz, maktabingiz raqami, sinfingiz raqami, o'tiradigan partangiz raqamini yozing.

Ijodkorlik soati. Loyiha ishi

113-mashq. Berilgan masaldan nimalarni tushundingiz? Fikringizni izohlang. Son qatnashgan soʻzning tagiga chizing. Sizningcha, koʻp gapirish odobdanmi? Nima uchun?

Til bilan quloqlar

Masal

– Nega men bittaman-u, sizlar ikkitasizlar? – deb qoldi Til Quloqlarga.

– Kamroq gapirib, koʻproq tinglash uchun-da, – deyishdi Quloqlar.

Siz tengdoshlaringizga shu masalga oʻxshash qanday nasihatomuz fikr ayta olasiz? Fikringizni 2-3 ta gap bilan ifodalab yozing.

114-mashq. “Oʻrnini top” taʼlimiy oʻyini orqali kataklardagi qoʻshimchalarni oʻz oʻrniga toʻgʻri joylashtiring. Namunadagi qatorni davom ettiring.

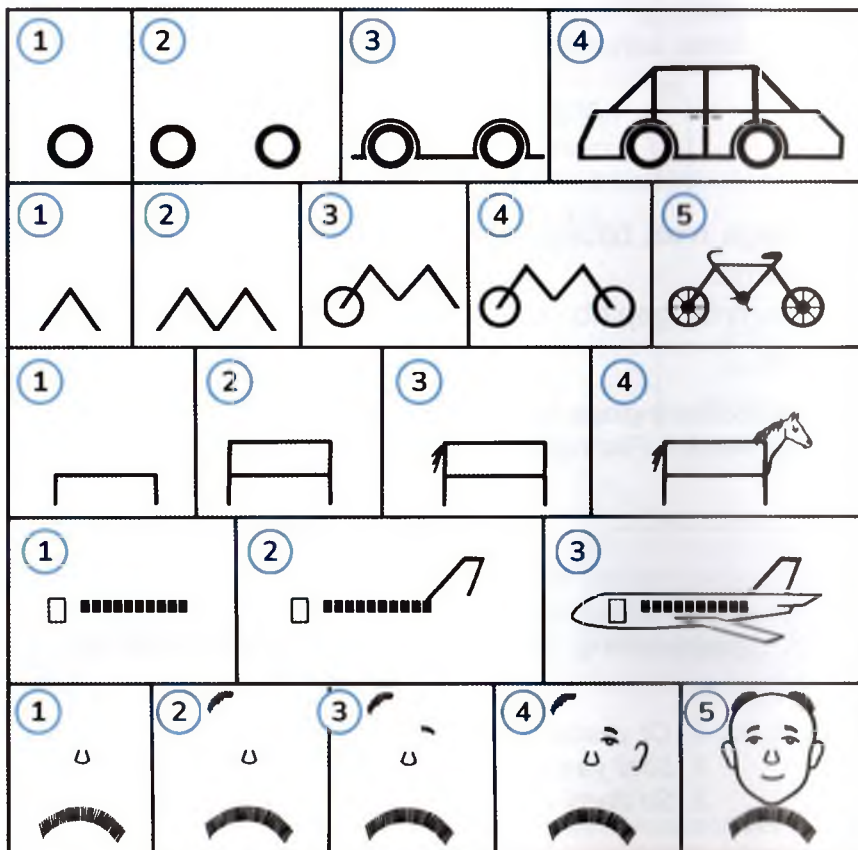
Namuna: 1. Ot yasovchi qoʻshimchalar: 1,
2. Sifat yasovchi qoʻshimchalar: 4,
3. Soʻzlarni oʻzaro bogʻlovchi qoʻshimchalar: 3,

1. -kor	2. -dosh	3. -ga	4. -siz
5. -chan	6. -ning	7. -dor	8. -li
9. -dan	10. -zor	11. -be	12. -da
13. -loq	14. -chi	15. -ni	16. -ser

115-mashq. Jumboqli suratni davom ettirib, yakunlang. Yakunlagan rasmlaringizni qatnashtirib, bitta gap tuzing.

116-mashq. Oila a'zolarining ism-familiyasi bilan tug'ilgan yil, oy, kunini, telefon raqamini so'z bilan yozing.

Sanoq va tartib sonlar yordamida birikmalar hosil qilish

117-mashq. Rasmlarni o'sib borish tartibida joylashtirib yozing. Rasm asosida hayvonlar haqida matn tuzing.

2

3

1

4

Namuna: bitta kapalak, ...

1. Shaxs va narsaning sanog'ini va tartibini bildirgan so'zlarning so'rog'ini ayting.
2. Sanoqni bildirgan qaysi so'zlarda bir xil undoshlar ketma-ket keladi?
3. Shaxs va narsaning sanog'ini bildirgan so'zlarning tagiga qanday chiziq chiziladi?

118-mashq. "Oluv" she'ridagi necha? so'rog'iga javob bo'lgan so'zlarni aniqlang va husnixat asosida ko'chiring.

Oluv

Tursunboy Adashboyev

Yong'oqqa o'ch olmaxon
Hadeb boshin qashiydi.
Uchdan to'qqiz olinmagach,
Uyga nima tashiydi?
Ko'rsatmaydi Qarqunoq
Shpargalka qorasin.
Bir ortiga nol qo'yib
Topdi oxir chorasin.

119-mashq. Berilgan so'zlarni sanoq va tartibni bildirgan sonlar bilan qo'llab, so'z birikmalari tuzing.

Namuna: 5 ta uy, XXI asr

120-mashq. “Mening oilam” mavzusida
kichik hikoya tuzing.

Namuna: Men Amir Temur ko'chasidagi 11-uyda turaman. 302-maktabning 4-sinfida o'qiyman. Oilamizda 6 kishi yashaydi. Bobom va buvim nafaqada, onam o'qituvchi, otam bank xodimi bo'lib ishlaydi. Opam shu maktabning 9-sinf o'quvchisi. Kichik ukam bolalar bog'chasida tarbiyalanadi.

121-mashq. Testlarni yeching.**Qaysi javobda tartib son berilgan?**

- A) Ukam 2-sinfni tamomlaydi.
- B) Bu o'yinda 4 kishi qatnashgan.
- D) Mening 12 ta tuvakda gulim bor.
- E) Tovuq – yetti xazinaning biri.

Qaysi javobdagi maqolda nuqtalar o'rniga yetti so'zi qo'yiladi?

- A) Bir yigitga ... hunar oz.
- B) ... marta eshitgandan bir marta ko'rgan yaxshi.
- D) Oyning ... qorong'i bo'lsa, ... yorug'.
- E) ... o'lchab, bir kes.

Qaysi javobda tartib son to'g'ri yozilgan?

- A) 2003 yil
- B) IV-sinf
- D) 8-mart
- E) XXI asr

Qaysi sonlar ertaklarda ko'p qo'llaniladi?

- A) uch, yetti, qirq
- B) uch, yetti, qirq, yuz
- D) uch, besh, yetti, qirq
- E) uch, yetti, qirq, to'qqiz

Qaysi javobda nuqtalar o'rniga tartib son qo'yiladi?

- A) Sinfimizda ... parta, ... stol va ...stul bor.
- B) Sinfimizning burchagida ... kitob javoni bor.
- D) Biz ...sinfda o'qiymiz.
- E) Har partada ... bola o'tiradi.

Yodda tuting.

Tartib sonlar raqam bilan
yozilganda **-inchi (-nchi)** qo'shimchasi
o'rniga **(-)** ishlatiladi: *to'qqizinchi*
dekabr – 9-dekabr, qirqinchi xonadon –
40-xonadon.

122-mashq. Topishmoqlarning javobini toping,
sonlarni belgilang va ko'chiring.

Bo'yi bir qarich,
Soqoli ikki qarich.

O'xshayman deb oltiga,
Yiqildi to'qqizning oldiga.

Daraxtda to'q qizil
Bir olma pishdi.
Ikkiga ajratsam,
Munchoqlar tushdi.

Ikki yaproq bir tanda,
Kezar yozda chamanda.

Bitta dara, ikkita tog',
Ichidagi sariyog'.

O'zi bitta, qulog'i to'rtta.

123-mashq. Tez aytishni kim tez aytadi?
Sonlarning tagiga chizib, tez aytishiarni ko'chiring.

1. Bir ko'k turp, ko'k turp yonida to'rt tup turp.
2. Yetti to'ti, mitti to'ti, yetmishtaga yetdi to'ti.
3. Tal'at tog'am to'rt tog'ora tog'olcha terdi.

124-mashq. Kerakli raqamlarni qo'yib, qish chillasi haqidagi matnni to'ldirib yozing. Sonlarni harflar bilan yozib belgilang.

Qishning ... oy ... kuni xalq tilida ... chilla deyiladi.

Qish chillasi ... kun davom etadi.

Dekabrning ... -kunidan boshlanib, ... -fevralda tamom bo'ladi.

Bu davr qishning eng sovuq kunlari bo'ladi.

Foydalanish uchun sonlar: 3, 90, 1, 10, 40, 25, 5.

125-mashq. She'rni ketma-ketlikda, ma'nosini to'g'rilab ko'chirib yozing.

Ma'nosiga tushunmay
To'rt-besh harfni yeb qo'ydi.
Mazasi yo'q, deb qo'ydi.
Bitta she'rda sichqoncha.

Qambar O'tayev

126-mashq. Sinfdozlaringiz bilan birga sahna ko'rinishi tayyorlang. Bir kishi sotuvchi, ikkinchisi xaridor rolini o'ynasin.

Do'konda

***Namuna:** – Assalomu alaykum. Ikki rangli qog'oz va to'rtta daftaringiz necha so'm bo'ladi?*

- Rangli qog'oz 5000 so'm va bitta daftar 2000 so'm turadi.*
- Hammasiga necha so'm to'layman?*
- Hammasiga ... so'm berasiz.*

Tuzgan hikoyangizdan sonni aniqlab, so'z birikmasi shaklida so'z bilan ifodalab yozing.

127-mashq. Son haqidagi bilimlaringizni mustahkamlab, berilgan savollarga “Ha” yoki “Yo’q” javobini yozing.

Savollar	Ha	Yo’q
Son so’z turkumi <i>qachon? qayerda?</i> so’rog’iga javob bo’ladimi?		
Son fe’l so’z turkumiga bog’lanib keladimi?		
Son ikki xil bo’ladimi?		
Tartib sonlar <i>nechanchi?</i> so’rog’iga javob bo’ladimi?		

Berilgan savollarga to’g’ri javobni topib, daftaringizga yozing.

128-mashq. “Kim ko’p maqol biladi?” o’yini. 7, 8, 1, 100 sonlari qatnashgan maqollar toping. Ko’p maqol topgan o’quvchi “Sinfimiz faxri” nominatsiyasi bilan taqdirlanadi.

Namuna: 1-guruh: So’zdan so’zning farqi bor, ... narxi bor.
 2-guruh: ... yil tut ekan kishi ... yil gavhar teradi.
 3-guruh: Tovuq ... xazinaning biri.
 4-guruh: Yeridan ayrilgan ... yil yig’lar, elidan ayrilgan o’lguncha yig’lar.

Raqamlarni so’z bilan yozing. Maqolda uchragan sonlar qanday son ekanligini ayting.

129-mashq. 2, 4, 7, 8, 9, 20, 30, 40, 50, 60, 1000, 1000000 raqamlarini harfiy ifodalar bilan yozing. Sonlarni otlar bilan qo’llab, so’z birikmalari tuzing.

Namuna: Ikki o’quvchi ...

Harfiy ifodalar

130-mashq. Raqamlarni harfiy ifodalar bilan yozing.
Vaqt birliklarini qatnashtirib, gap tuzing.
Vaqt qadri deganda nimani tushunasiz?
Fikringizni izohlang.

1 asr – ...

1 yil – ...

1 fast – ...

1 oy – ...

1 hafta- ...

1 sutka – ...

1 soat – ...

1 daqiqa – ...

Namuna: 1 asr – 100 yil. Bir asr yuz yil.

131-mashq. O'qing. Sonlarni aniqlab, ularni o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring.

Italiyalik olimlar ulkan tort yaratishibdi. U dunyodagi eng katta tort sifatida “Ginnes rekordlari” kitobiga kiritilgan. Tortning uzunligi 2 kilometr-u 396 metr. Uni tayyorlash uchun 500 kilogramm sariyog', 900 kilogramm shakar, 500 kilogramm olxo'ri murabbosi, 14000 ta tuxum ishlatilgan. Ulkan tortni tayyorlashda 200 kishi ter to'kkan.

(“Bilag'on” jurnalidan)

Matnni o'qing. Matndan nimalarni bilib oldingiz?
So'roqlar yordamida sonlarni toping.

132-mashq. Sonlarni o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring. Sanoqni bildirgan sonlarning tagiga chizing. Ularning yozilishini yodingizda tuting.

Ilgari arablar va musulmon xalqlar hisob amallarini so'zlar yordamida bajarar edilar.

Hindlar esa har bir sonni raqamlar bilan ifoda etardilar.

Hindlarda to'qqizgacha sanoq tartibi bor edi.

IX asrda mashhur olim al-Xorazmiy hind hisobiga yangilik kiritdi. U bir raqami yoniga bitta halqa qo'ydi. Olim o'n raqamini yaratdi.

Mirkarim Osim

Yodda tuting.

Sonlar yozuvda uch xil ifodalanadi:

1. **Harfiy ifoda bilan:** *to'rtinchi sinf, oltinchi uy.*
2. **Arab raqami bilan:** *2022-yil 1-sentabr.*
3. **Rim raqami bilan:** *IV sinf, XXI asr.*

133-mashq. So'zlar orqali ifodalangan sonlarni o'zi bog'langan ot bilan ajratib, raqam shaklida yozing.

Birmuncha beso'naqay va nihoyatda xushfe'l koalalarni ba'zida Avstraliya xaltali ayiqlari deb ham atashadi.

Haqiqatdan ham ular tashqi ko'rinishidan ayiqlarga, ammo juda mo'jaz ayiqlarga o'xshab ketadi. Ulg'aygan koalaning

bo'yi bor-yo'g'i oltmish santimetr, yangi tug'ilgani atigi ikki santimetrcha keladi. Bunday mitti jonzorlar mustaqil harakat qilishga qodir bo'lmaydi va urg'ochi koala ayig'i qornidagi chuqur taxlama teri xaltachada sayohat qilib o'sadi.

Sakkiz oylik bo'lganda u onasini opichlab oladi. Onasi o'z bolasini yana ikki yil-u olti oy, ayiqcha mustaqil yashaguncha ko'tarib yuradi.

Koalalar faqat Avstraliyada yashaydi va ularni dunyoning birorta ham hayvonot bog'ida uchratmaysiz. Sababi ular evkalipt barglari bilan oziqlanadi. Ma'lumki, bu daraxtlar ham faqat Avstraliyada o'sadi.

(Hayvonlar ensiklopediyasi)

134-mashq. Nuqtalar o'rniga qavs ichidagi so'zlarni qo'ying.

... (14)-yanvar – Vatan himoyachilari kuni.

Sanamay ... (sakkiz) dema.

Yigit kishiga ... (70) hunar oz.

... (8)-mart – Xotin-qizlar bayrami.

Daraxt ... (bir) yerda ko'karadi.

135-mashq. Maqollarni ko'chiring. Raqamiarni harfiy ifoda bilan yozing. Maqollardagi sonlar otlarning nimasini bildiriyapti?

1. 1 ko'rgan – tanish, 2 ko'rgan – bilish.

2. Er yigitga 70 hunar oz.

3. 5 qo'l barobar emas.

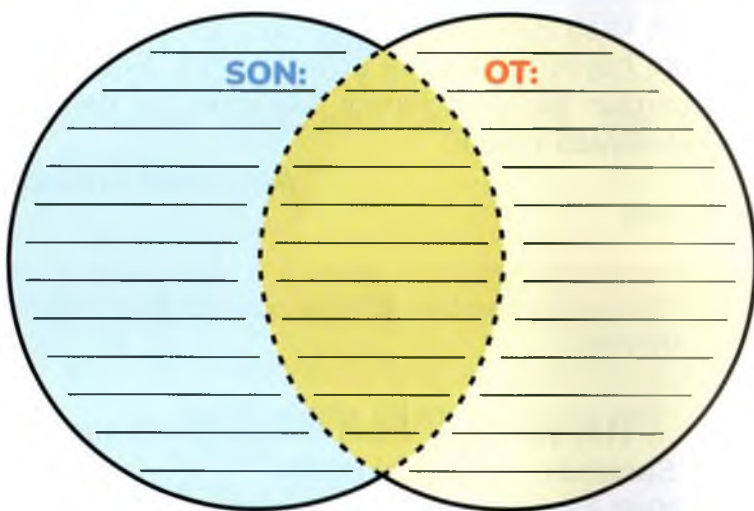
4. 1 kishi ariq qazar, 1000 kishi suv ichar.

Ijodkorlik soati. Loyiha ishi

136-mashq. “Venn diagrammasi”. Birinchi halqaga son, ikkinchi halqaga ot soʻz turkumiga oid soʻzlar yozing. Ularning umumiy xususiyatlarini toping.

137-mashq. 14-yanvar – “Vatan himoyachilari kuni” munosabati bilan tabriknoma yozing!

Namuna: Sinfimizning eng bilimdon, mard va jasur o'quvchisi Dilshod! 14-yanvar – “Vatan himoyachilari kuni” bilan Seni chin yurakdan muborakbod etaman! Senga mustahkam sog'liq, ishlaringda ulkan zafarlar tilayman! Yurtimiz tinchligi va ravnaqi yo'lida munosib xizmat qilishingga tilakdoshman! Hurmat bilan, 4-sinf o'quvchisi Dilnoza Boynazarova.

138-mashq. Tasavvur qiling. Siz yangi sayyora kashf etdingiz. Uni qanday nomlar edingiz?

139-mashq. “Beshinchisi ortiqcha”. Berilgan soʻz turkumlaridan qatordagi bitta ortiqchasini toping. Qaysi soʻz turkumiga tegishli ekanini aniqlang.

1. Mahalla, kitob, kundalik, yozdi, oʻquvchi.
2. Baland, yam-yashil, qizil, ikkita, viqorli.
3. Oʻquvchi, oʻnta, beshinchi, yuzta, mingta.
4. Yugurdi, keldi, oʻtirdi, uxladi, novvoy.

Mundarija

1-mavzu.	2-chorakda o'tilganlarni takrorlash.....	6
2-mavzu.	Sifat so'z turkumi	9
3-mavzu.	Sifatlarning otga bog'lanishi.....	12
4-mavzu.	Sifatlarning otga bog'lanishi.....	14
5-mavzu.	Ijodkorlik soati. Loyiha ishi	17
6-mavzu.	Sifatlarning ma'no munosabati	19
7-mavzu.	O'z va ko'chma ma'nodagi sifatlar	21
8-mavzu.	O'z va ko'chma ma'nodagi sifatlar	22
9-mavzu.	Sifatlarning ma'no turlari	24
10-mavzu.	Rang-tus, maza-ta'm bildiruvchi sifatlar	28
11-mavzu.	Ijodkorlik soati. Loyiha ishi	32
12-mavzu.	Shakl bildiruvchi sifatlar	35
13-mavzu.	Xil-xususiyyatni bildiruvchi sifatlar	38
14-mavzu.	Sifatlarning o'zi bog'langan so'zlar bilan birga yozilishi	42
15-mavzu.	Sifatlarning o'zi bog'langan so'zlar bilan yozilishi.....	44
16-mavzu.	Sifat yasovchi qo'shimchlar	46
17-mavzu.	Sifat yasovchi qo'shimchlar	50
18-mavzu.	Sifatlarning imlosi.....	52
19-mavzu.	Sifatlarning imlosi.....	56
20-mavzu.	Matndan sifatlarni topish va tahlil qilish	59
21-mavzu.	Ijodkorlik soati. Loyiha ishi	61
22-mavzu.	Son so'z turkumi	63
23-mavzu.	So'roqlar yordamida sonlarni topish.....	68
24-mavzu.	So'roqlar yordamida sonlarni topish.....	70
25-mavzu.	Sonlarning turlari.....	72
26-mavzu.	Tartib sonlar.....	74
27-mavzu.	Tartib sonlarni mustahkamlash.....	76
28-mavzu.	Ijodkorlik soati. Loyiha ishi	79
29-mavzu.	Sanoq va tartib sonlar yordamida birikmalar hosil qilish	81
30-mavzu.	Sanoq va tartib sonlar yordamida birikmalar hosil qilish	84
31-mavzu.	Sanoq va tartib sonlar yordamida birikmalar hosil qilish	87
32-mavzu.	Harfiy ifodalar.....	89
33-mavzu.	Ijodkorlik soati. Loyiha ishi	92

Darslik holati haqida ma'lumot

Nº	O'quvchining F. I. Sh	O'quv yili	Darslik olingan vaqtdagi holati	Sinf rahbarining imzosi	Darslik qaytarib berilgan vaqtdagi holati	Sinf rahbarining imzosi
1						
2						
3						
4						
5						
6						

**Darslikni olish va o'quv yili oxirida uni qaytarishda
yuqoridagi jadval sinf rahbari tomonidan
quyidagi mezonlarga muvofiq to'ldiriladi**

Yangi	Darslikning holati a'lo darajada
Yaxshi	Muqovasi butun, kitobning asosiy qismidan uzilmagan. Barcha sahifalar mavjud, butun, yirtilmagan, yelimi ko'chmagan
Qoniqarli	Muqovasi ezilgan, shikastlangan, kitobning asosiy qismidan qisman ajralgan va foydalanuvchi tomonidan tiklangan. Qayta tiklash ishlari qoniqarli. Yirtilgan sahifalar yopishtirilgan, ba'zi sahifalari yirtilgan
Qoniqarsiz	Muqovasiga chizilgan, kitobning asosiy qismidan to'liq yoki qisman yirtilib, uzilgan, qoniqarli tiklangan. Sahifalari yirtilgan, ba'zi sahifalari yo'q, bo'yalgan, ifloslangan, tiklash mumkin emas

Baynazarova Dilnoza Djamaliddinovna

Ona tili

4-sinf

III qism

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik

“Novda Edutainment”

Toshkent – 2023

Muharrir

Badiiy muharrir

Musahhih

Rassomlar:

Kompyuterda sahifalovchi

M. Nishonboyeva

A. Sobitov

X. Serobov

V. Frolov, R. Ismailova, T. Daminov

Sh. Axrarova

Nashriyot litsenziyasi AI №158. 03.08.2023-yilda original-maketdan bosishga ruxsat etildi. Bichimi 70×100/16. Kegli 14 n/shponli.

“Arial” garniturası. Ofset bosma usulida bosildi.

Mashinada yengil bo'rlangan (Machine Finished Coated) 80 g/m² qog'oz.

Shartli b.t. 5,5. Hisob-nashriyot t. 3,8.

Adadi 608 859 nusxa. Buyurtma raqami 23-635.

“O'zbekiston” NMIUda chop etildi.

